In het nu bijna verstreken politieke jaar is de nationale, de binnenlandse politiek wel zeer sterk beheerst geweest door zaken van stoffelijke aard. De gebeurtenissen, welke in het vorige najaar aan het loonfront plaatsvonden hebben dit noodzakelijk gemaakt en zij hebben het pas opgetreden kabinet-Marijnen voor een zware krachtproef gesteld ten aanzien waarvan men moet hopen, dat zij die ook bij de voortduur zal weten te doorstaan.

De economische kant van het volksleven neemt overigens in deze tijd ook zonder loonexplosies een zeer grote plaats in de Nederlandse politiek in. Ik zeg daar geen kwaad van. Integendeel. Ook de zorg voor de stoffelijke kant van het leven, voor zover de overheid daarmee te maken heeft, is politiek belangrijk. Vooral ook vanwege de sociale aspecten, welke ermee annex zijn.

Maar het zou wel te betreuren zijn en het zou leiden tot een versmalling van het politieke besef, indien in de praktijk de nationale, de binnenlandse politiek als het ware in overwegende mate zou worden „vereconomiseerd", een zaak vooral van stoffelijke welvaartszorg zou worden, terwijl dan alleen de buitenlandse politiek nog in alle duidelijkheid zou moeten demonstreren dat er in de politiek meer aan de orde is dan de directe zorg om het dagelijkse brood.

Wij behoeven er, politiek gesproken, niet rouwig om te zijn dat er in de afgelopen maanden een „kwestie-Irene" is geweest, die onze aandacht in het binnenlandse op andere dingen heeft gedrukt dan op lonen en prijzen.

Het zou bijvoorbeeld aan de betekenis van de nationale politiek ten goede komen, indien vooral ook de niet-stoffelijke kant van een sociale politiek, waarbij ik in het bijzonder denk aan een herziening van de maatschappijstructuur met betrekking tot de ondernemingsvorm, in de politieke discussie meer naar voren zou komen.

Commerciële televisie

En wat dit betreft is het bij wijze van spreken nog gelukkig, dat er in ons land een commerciële-televisie-kwestie is. Het is wat deze kwestie aangaat alleen jammer, dat betrekkelijk weinigen zich hier werkelijk politiek druk over maken en dat velen geneigd zijn gauw geloof te hechten aan de bewering als zou

het hier eigenlijk gaan om het voor of tegen van het behoud van machtsposities van bestaande omroeporganisaties.

Zoals het ook jammer is, dat de aandacht vaak van de hoofdzaak, waarom het in deze gaat, is afgeleid naar het bijkomstige punt of al of niet reclame in de televisie moet worden toegelaten.

Wat dit betreft, spijt het mij te moeten zeggen, dat de omroeporganisaties aanvankelijk aan het welslagen van deze afleidingsmanoeuvre voedsel hebben gegeven door zich niet tijdig in te stellen op een zelf accepteren van het element reclame in de televisie. Er zouden mijns inziens heel wat moeilijkheden en spanningen kunnen zijn voorkomen, indien dit wel tijdig was geschied. Naar mijn mening is het echter ook thans daarvoor nog niet te laat, ofschoon blijkbaar mr. Geertsema, de voorzitter van de V.V.D.-Tweede Kamerfractie, van oordeel is, dat dit nu op grond van het akkoord van Wassenaar niet meer zou kunnen. Ik deel deze mening van mr. Geertsema niet.

De hoofdzaak, waarom het in deze gaat, is het organisatiepatroon van ons Nederlandse radio- en televisiebestel. Het gaat niet om bescherming van monopolie-posities. En ook niet om het al of niet willen belemmeren van vrije meningsuiting. Dat zijn zaken, die niet in het geding zijn. Ik dacht, dat het Nederlandse volk op die punten voldoende democratisch gepokt en gemazeld is, om zich daaromtrent niet in de eerste plaats zorgen te behoeven te maken.

De overheid heeft nu eenmaal - en dat wordt ook door niemand betwist - een regelende taak met betrekking tot een verdeling van het zeer speciale en beperkte terrein van radio en televisie. Dit terrein is geen vrij terrein. Het gaat in deze om de maatstaven welke daarbij zullen worden gehanteerd. En het is niet alleen de bevoegdheid, maar ook de taak van de regering om deze maatstaven, deze criteria aan te leggen. En daarop is, indien dit plaats vindt op democratische wijze en onder democratische controle en indien zij geen monopolie-posities van bestaande particuliere acties erkent, op zichzelf niets aan te merken.

Het omroepbestel, zoals wij dat in ons land kennen, weerspiegelt vrij goed het algemene organisatie-patroon, zoals dat vanuit de vorige eeuw te onzent is gegroeid. Het wordt gesmaad om zijn „zuilen”, maar ik meen, dat wij voor dit organisatiepatroon dankbaar moeten zijn, dat het ons organisatie-leven heeft verdiept en dat het als totaliteit door het Nederlandse volk

sterker wordt gedragen dan welke spectaculair geannonceerde commerciële organisatievorm ook.

En het rekening houden door de Nederlandse regering met deze omstandigheid kan moeilijk als ondemocratisch of als in strijd met de vrijheid van meningsuiting worden gezien.

V.V.D.

De liberalen zijn het blijkbaar met deze opvatting niet eens, zoals zij het ook in de vorige eeuw met de toen in gang gezette organisatie-ontwikkeling niet eens waren. Dat is uiteraard hun goed recht en een honorabel standpunt.

Maar het is wel noodzakelijk en van groot, ook politiek, belang, dat de verschillende standpunten en de strekking daarvan duidelijk worden onderkend.

De V.V.D. heeft mijns inziens terecht van deze kwestie een zaak van grote politieke orde gemaakt. Dat zal ook voor de andere partijen het geval moeten zijn. Dat de zaak noodgedwongen in het akkoord van Wassenaar is versluierd en dat als voorlopige zoethouder een pacificatie-commissie is ingesteld, zal toch niemand, naar ik hoop, het gevoel hebben gegeven, dat hier maar iets bijkomstigs aan de hand is. Het gaat om een strijdpunt van grote betekenis, waarvoor op een gegeven ogenblik ook in de huidige regeringsconstellatie niet uit de weg kan worden gegaan.

Indien er binnen de huidige regeringscombinatie bepaalde spanningen zouden zijn - de redevoering van de heer Geertsema gaf daarvan toch wel blijk - dan zou het eerlijker en politiek ook belangrijker zijn, indien zij zich zouden toespitsen op dit punt van de commerciële televisie dan bijvoorbeeld op het punt van de belastingverlaging, ten aanzien waarvan men elkander op basis van het akkoord van Wassenaar toch altijd moet kunnen vinden. En ook dan op het ook mij zeer toesprekende punt van de verhoging van de A.O.W., waaraan in het akkoord van Wassenaar meer vage prioriteitsaanspraken zijn toegekend, maar waaromtrent men elkander, voor zover de financiële mogelijkheden het toelaten, toch ook wel zal kunnen vinden.

Het televisie-punt is naar mijn mening in zijn strekking van veel meer fundamentele orde, en zal daarom, als het erop aankomt, niet voor verdoezeling in aanmerking mogen komen.

Ik zou voorts met betrekking tot onze liberale regeringspartners de opmerking willen maken dat het mij juist voorkomt èn dat het mijns inziens aan de zuiverheid van de Nederlandse politieke verhoudingen ten goede komt, dat de V.V.D. zich in haar algemene vergadering niet uitwendig een „confessioneel" jasje heeft laten aanmeten - hoezeer ik ook zou wensen dat zij dit inwendig wel zouden doen - en dat zij zich ook nu nog als een uitgesproken vrijzinnig-humanistische organisatie doet kennen.

Wij weten, wat wij in dit opzicht aan elkaar hebben. En het doet juist daarom aan het politieke respect jegens de V.V.D. als regeringspartner niets af.

Staten-Generaal

Op een ander thema overstappend, moge ik u er op wijzen, dat in de laatste tijd de samenstelling en de werkwijze van ons parlement weer uitvoerig in het openbaar zijn besproken, in het bijzonder naar aanleiding van een door de oud-minister en het huidige Tweede Kamerlid mr. Cals gehouden redevoering.

Die discussie als zodanig is een goede zaak, die in de breedst mogelijke kring aandacht verdient, omdat het gaat om het meest centrale element in ons democratische staatsbestel. Een voortdurend kritisch volgen van het functioneren van de Staten- Generaal, zowel binnen als buiten de Kamers, moet als een zaak van de eerste orde worden beschouwd.

De beide Kamers zijn uit zichzelf reeds bezig hun werkwijze nader onder de ogen te zien. De volksvertegenwoordiging zal in verschillende opzichten evenzeer een aanpassingsproces moeten doormaken als met andere organen het geval is.

De discussie, welke thans buiten het parlement gaande is, gaat evenwel verder dan een kritisch beoordelen van de wijze van werken en raakt ook de structurele opzet van onze Staten- Generaal.

Ik wil op dit ogenblik over deze materie niet in uitvoerige beschouwingen treden, maar ik zou toch wel enkele opmerkingen willen maken als bijdrage in deze zo belangrijke discussie.

Eerste Kamer

Ik zou om te beginnen willen zeggen, dat naar mijn mening de volksvertegenwoordiging in volle omvang een politiek

lichaam moet zijn en blijven, indien zij werkelijk zal functioneren als volksvertegenwoordiging. Dat geldt voor de beide Kamers van de Staten-Generaal.

Dit betekent, dat zij zowel qua colleges als ook wat de leden individueel betreft de algemeen-politieke zaak moeten behartigen, en dat zij niet moeten zijn een conglomeraat van groepsbelangen of belangen-vertegenwoordigers. Daarom sta ik afwijzend tegenover de gedachte, zoals die nu weer door mr. Cals in het voetspoor van Romme en Oud naar voren is gebracht en zoals die overigens in een wat andere zin vroeger ook bij dr. Kuyper leefde, de gedachte namelijk van een omvorming van de Eerste Kamer tot een college, dat in zich verenigt de representanten van de onderscheidene maatschappelijke en andere groeperingen.

Door groepsbelangen op te tellen verkrijgt men namelijk niet het algemeen belang. De behartiging van het algemeen belang vergt een benadering der dingen vanuit een andere richting dan van binnen uit de groepsbelangen. De politieke functie van de volksvertegenwoordiging - en ik denk hierbij vooród aan mijn leermeester Anema - vertoont mijns inziens juist hierin haar wezenlijke waarde, dat zij opereert, althans moet opereren onafhankelijk van groepsbelangen en ook onafhankelijk van een combinatie van deze belangen.

Dat de volksvertegenwoordiging voor een niet onbelangrijk gedeelte is samengesteld uit personen, die uit anderen hoofde ook groepsbelangen moeten behartigen, schept in het individuele vlak wel eens problemen maar tast op zichzelf het wezen van de volksvertegenwoordiging niet aan. Ik wil niet zeggen, dat hier soms geen problemen zijn, maar het gaat om het beleid van de kandidaatstellende politieke partijen, die hierin ook de verantwoordelijkheid dragen. Het is daarom bijvoorbeeld onjuist om maatschappelijke organisaties er een verwijt van te maken, indien politieke partijen uit hoofde van hun eigen verantwoordelijkheid figuren uit die organisaties aan de burgers ter verkiezing als volksvertegenwoordigers aanbevelen. Die partijen doen dit vanwege haar politieke verantwoordelijkheid.

Wezenlijke waarde

Over de betekenis van het blijven bestaan van de Eerste Kamer als politiek college in ons staatsbestel wil ik nu niet

veel zeggen. Ik meen dat zij een wezenlijke waarde heeft als component naast de Tweede Kamer in ons parlementaire stelsel.

Ik zou alleen dit willen zeggen - en dat klinkt wat ondeugend maar het is oprecht gemeend - dat de omstandigheid, dat de kritiek op het bestaan van de Eerste Kamer veelvuldig uit de boezem van de Tweede Kamer wordt gehoord, op zichzelf reeds een rechtvaardiging kan inhouden van haar bestaan als tegenhanger van de Tweede. De Eerste Kamer doet kennelijk de Tweede Kamer iets. En dat is gezond. Dat moeten wij juist hebben.

Ik zou het ook zo kunnen zeggen: Het is voor het functioneren van de Tweede Kamer goed, dat de Eerste Kamer er is. Of nog anders: Het is voor een evenwichtig staatsbestel en staatsbestuur, zoals die in een democratie worden nagestreefd, nuttig en nodig, dat ieder gewicht dragend orgaan zijn contra-gewichten heeft. En daartoe behoort naast het kiezerscorps en naast de publieke opinie de Eerste Kamer. En daarin ligt haar wezenlijke waarde.

Wel zal de Eerste Kamer meer dan tot dusver haar eigen aard in haar wijze van werken moeten tot uitdrukking brengen. Zij komt in haar feitelijk functioneren niet voldoende tot haar recht. Zij zal meer een eigen stijl moeten ontwikkelen. Het zou anders kunnen zijn, dat zij zelf haar voortbestaan tot een probleem maakt.

Overigens zou ik erop willen wijzen, - en dat geldt mijns inziens voor de beide Kamers van de Staten-Generaal - dat een democratisch staatsbestel niet daarin zijn kracht en zijn waarde vindt, dat de volksvertegenwoordiging als medewetgevend en controlerend orgaan alle onderdelen van het regeringsbeleid voortdurend van stap tot stap aan een publieke verantwoording feitelijk onderwerpt. De kracht ligt mijns inziens hierin, dat zij, de volksvertegenwoordiging, de bevoegdheid en de middelen heeft om het te doen, als het nodig is ook op een zeer klein detailpunt, maar dat zij daarbij in de praktijk een grote zelfbeheersing aan de dag legt.

„Poujadisme”

Ik zou in dit verband echter nog een andere opmerking willen maken. Namelijk deze, dat wij in een discussie over verbeteringen in ons parlementaire bestel naar aanleiding van op zichzelf gerechtvaardigde kritiek, onze aandacht niet

moeten laten afleiden van een ander verschijnsel, dat bezig is de kop op te steken. Een verschijnsel, dat op dit ogenblik nog niet direct gevaarlijk is, maar potentieel wel gevaarlijker is dan welke mankementen ook van het parlementaire stelsel.

Er is ook in ons land blijkbaar weer een voedingsbodem

aanwezig voor een proces, dat voet geeft aan een onderstroom in het politieke leven, die wellicht het beste naar de naam van de Fransman, die in de vijftiger jaren plotseling een grote en overigens kortdurende aanhang voor anti-parlementair optreden verkreeg, als „Poujadisme" kan worden aangeduid. Het is een soortgelijke onderstroom, als onlangs in België bij de artsenstaking fel naar voren kwam.

Prinses Irene

Ik wil mijnerzijds niet meer terugkomen op de politieke gebeurtenissen, welke zich rondom de verloving en het huwelijk van prinses Irene hebben voorgedaan.

Wel zou ik buiten de direct-politieke sfeer twee dingen willen vaststellen. Het eerste is dit, dat door deze gebeurtenissen heen de positie van het Oranjehuis in onze constitutionele monarchie en in ons volk is versterkt.

De wijze waarop de Koningin, samen met Haar Huis, heeft blijk gegeven de hoge verantwoordelijkheid van Haar functie van staatshoofd, ook wanneer zij er sterk persoonlijk bij betrokken is, ten volle te beseffen, dwingt alleen maar het allergrootste respect af. Dat onze liefde en onze beste wensen ook na alles wat gebeurd is prinses Irene als kind van ons vorstenpaar en als kind van ons volk blijven vergezellen moet verzelf- sprekend zijn.

Het tweede punt is dit, dat hoewel de geloofsovergang van prinses Irene politiek geen rol gespeeld heeft - ik dacht, dat dit toch ook wel duidelijk is komen vast te staan - dit feit op de achtergrond in de sfeer van de publieke opinie toch wel tot een zekere confrontatie van het Rooms-Katholieke volksdeel en het Protestantse volksdeel heeft geleid, waarbij zich uiteraard ook het noch Rooms-Katholiek noch Protestant zijnde volksdeel heeft laten horen.

Ik denk, dat Protestanten - ik gebruik hier nu maar een benaming voor de Reformatorische Christenen, die ik bij voorkeur niet gebruik - wel eens zijn geschrokken van reacties uit hun kring, zoals ik aanneem dat Rooms-Katholieke

Christenen wel eens zijn geschrokken van reacties uit de hunne.

Ik meen, dat deze confrontatie niet moet worden betreurd, omdat het op zichzelf reeds nuttig is te weten, hoe de situatie over en weer ligt, als zij zich op een gegeven ogenblik toespitst. En ik zeg dit te meer, omdat ik meen dat in het geheel genomen.

indien men het terrein nuchter beschouwt en zich niet te zeer laat beïnvloeden door degenen, die de confrontatie als een levensgrote controverse willen voorstellen, deze confrontatie niet negatief is uitgevallen, maar integendeel positief kan worden gewaardeerd in de richting van een nader tot elkander komen van Rooms-Katholieke en Reformatorisch-Katholieke Christenen in ons land.

Wat dit betreft heb ik eerlijk gezegd de noodzaak van de eigenlijk door de K.V.P. aanhangig gemaakte na-schermutselingen, die hebben geleid tot een correspondentie tussen de voorzitters van de P.v.d.A. en K.V.P. en tot discussie voor de V.A.R.A.-televisie, niet goed begrepen. Het is kennelijk van K.V.P.-zijde typisch voor intern gebruik bestemd geweest.

Blijkbaar ligt deze materie bij de Katholieken gevoeliger dan men gelet op de positie van de K.V.P. en van de Rooms-Katho- lieken in het algemeen in den lande zou veronderstellen.

Ook ik heb in de afgelopen maanden wel eens het gevoel gehad, dat de P.v.d.A. de geloofsovergang van prinses Irene gebruikte om de Christen-democratische samenwerking op de proef te stellen, maar ik had niet de indruk, dat dit geschiedde op een niet passende wijze.

Mijns inziens heeft de feitelijke gang van zaken bewezen, dat de Christen-democratische samenwerking wel tegen een stootje kan, alle ingezonden stukken en alle oppositie ten spijt. Laten wij daarvoor dankbaar zijn. Want het zou kunnen wijzen op een gemeenschappelijke emancipatie van Rooms-Katholieke en Reformatorische Christenen samen.

Christen-democratische partijen

Wat de samenwerking tussen de drie Christen-democratische partijen C.H.U., K.V.P. en A.R.P. betreft, is er op zichzelf

wel geen schokkend nieuws te vermelden, maar zij ontwikkelt zich met name langs de weg van de internationale unie, die ook nationaal actief is, goed. Ik heb daar wel vertrouwen in. De Christelijke partijen zijn bezig naar elkander toe te groeien, al zit het ook in internationaal verband nog niet in alle opzichten glad. Dit moet uiteraard zijn tijd hebben. En dan is „tijd" een rekbare maatstaf. Dan zal tijd een grotere dimensie hebben in het internationale dan in het nationale vlak. Dan zal tijd in het nationale vlak een andere dimensie hebben in het elkander benaderen van R.K. en Ref. Chr. politiek, dan in het elkander

benaderen van de Reformatorisch-Christelijke groeperingen onderling. Dat zou althans voor de hand liggen. En juist op dit laatste voor de hand liggende punt ben ik enigermate bezorgd.

A.R.-C.H.U.

In de ontwikkeling naar één Reformatorisch-Christelijke partij zit geen schot, ondanks alle vriendelijke opmerkingen van mr. Beernink over een goed contact tussen de fracties.

De heer Beernink heeft onlangs met betrekking tot het samengaan van A.R. en C.H. gezegd, dat deze zaak niet geforceerd moet worden en dat de A.R. daar ook zo over denken. Dat laatste is natuurlijk op zichzelf ook zo, want wij alleen kunnen niets forceren. Maar het punt van het al of niet forceren is niet het primaire. Eerst komt de vraag, of wij beide dat samengaan willen. Op deze vraag ontbreekt tot nu toe nog steeds een antwoord van de C.H. En zolang dat antwoord er niet is varen wij met betrekking tot het uitzicht naar één Reformatorisch-Christelijke partij in de mist. Mijns inziens zal de C.H. toch kleur moeten bekennen.

Ik ben over deze situatie juist daarom bezorgd, omdat ik meen, dat althans in ons land de reformatie nog steeds met een waar- devolle eigen gestalte kan blijven optreden naast de Rooms- Katholieke, ook al gaat men ervan uit, dat zij in een goede onderlinge samenwerking moeten zijn verbonden.

Uiteraard mogen wij hopen, dat er een moment zal komen, dat in ons land de fundamentele toenadering in een gemeenschappelijk bijbels-christelijk geloof zo ver zal komen, dat Rooms-Katholieken en Reformatorisch-Christenen zich

uit volle overtuiging in een politieke partij kunnen verenigen, maar zo ver is het nu niet.

Teleurstelling voorkomen

Wij weten ook niet of het zo ver zal komen. Daarom moeten wij daarop ook niet vooruitlopen. Op dit ogenblik kan mijns inziens het propageren van de gedachte aan een Nederlandse C.D.U. alleen maar vertroebelend werken.

Vertroebelend naar twee kanten. Enerzijds in de zin van teleurstelling aan de Rooms-Katholieke kant, indien men van protestantse zijde nu niet verder wil gaan dan Christen-democratische samenwerking, en anderzijds aan de Reformatorische kant waar hier en daar nog een wantrouwen inzake het Christen-democratisch samenwerken als zodanig aanwezig is. Het is echter des te meer duidelijk, dat het uitblijven van een werkelijke totstandkoming van één Reformatorisch-Christelijke partij, steeds meer, vooral bij de jongeren, werkt in de richting van een C.D.U. Van de kant van de jongeren is dat volkomen begrijpelijk, wanneer zij zien dat de Reformatorische partijen het onderling niet klaren. Op dit punt mag men van deze jongeren nauwelijks veel geduld meer vergen.

Want het is in het licht van wat er in deze tijd aan de gang is en in een tijd die van verschillende zijden als een na-Christelijke periode in de geschiedenis van de mensheid wordt aangeduid, een beschamende zaak, dat de Reformatorische Christenen nog niet eens bereid zijn zich politiek samen op te stellen op een ogenblik, waarop wij dankbaar moeten zijn, dat allen, die Christus' naam in de politiek willen belijden - R.K. en Protestant - zich gemeenschappelijk verbonden gevoelen in het besef van een volstrekt wezenlijke boodschap aan de wereld, alle beslist niet onwezenlijke onderlinge geschilpunten ten spijt.

Zondagsheiliging

Ik stap nu weer op een geheel ander thema over. Onder de politieke en sociale aangelegenheden van niet-stoffelijke aard is er ook het punt van de zondag, dat voortdurend aandacht verdient. Velen in ons land zullen dit een overleefd thema vinden. Maar dat is het daarom niet. Ik wil niet treden in de theologische discussies, welke zo nu en dan ook in onze kring gaande zijn over het wezen van de zondag. Het blijkt wel dat de opvattingen daaromtrent meer uiteenlopen dan in het

verleden het geval was.

Ik wil het ook niet hebben over het verschil in zondagszede binnen de kring der christenheid. Ik meen zelfs, dat wij door deze interne christelijke discussies over de zondag, aan de betekenis van deze dag soms schade doen. Waar het, ongeacht verschil in theologische beschouwingen en ongeacht verschil in zondagszede, in maatschappelijke, in sociale en ook in politieke zin om gaat, is het behoud van de zondag als bijzondere dag van christelijke signatuur in onze samenleving, een dag, die zich in het gehele levenspatroon uitdrukkelijk onderscheidt van de andere dagen van de week.

De zondag is één van de monumenten, één van de zij het ook door velen nog slechts als uitwendig beleefde instituten, waarin zich in een tijd, waarin velen stellen, dat wij zijn aangekomen in
een na-christelijke periode van de wereldgeschiedenis, nog demonstreert het christelijk-geinspireerde karakter van onze westerse samenleving. Er ligt voor de christelijke maatschappelijke en politieke organisaties, niet alleen in ons land maar ook in hun internationale verbanden, een gemeenschappelijke taak om zich voor het handhaven van het specifieke karakter van deze dag vanwege haar christelijke waarde in te zetten. Het is verblijdend dat dit onlangs is gebeurd in een rapport van de zijde van de Nederlandse Katholieke Vakbeweging.

Enige jaren geleden is van de kant van het Christelijk Nationaal Vakverbond ook een rapport over de zondag verschenen.

De aan de gang zijnde technische ontwikkeling in het industriële bedrijfsleven gaat de zondag als normale constante rustdag in het arbeidsproces bedreigen en sturen naar de aantrekkelijkheid van een glijdende werkweek. Indien deze ontwikkeling zich voortzet kan het in de toekomst onze maatschappij stellen voor de keuze tussen een willen binnenhalen van de economische voordelen daarvan ten koste van de zondag of een terwille van die zondag bereid zijn van de economische voordelen af te zien en technische inconveniënten te aanvaarden, waarbij het overigens ook nog mogelijk is, dat van de in onze tijd tot vrijwel alles in staat zijnde technische wetenschap moet worden verlangd, dat zij een zodanige technische oplossing voor het industrieproces vindt, dat zowel de zondag als de economische voordelen worden

behouden.

Hier ligt, voor zover de politiek ermede te maken heeft, stof voor een gemeenschappelijk programpunt voor de samenwerkende christen-democratische partijen in Europees en verder internationaal verband.

Legerpredikanten

Een zaak, die in de laatste tijd met name in de protestants- christelijke kring de gemoederen nogal heeft bezig gehouden, is de spanning welke is opgetreden binnen de organisatie van de protestants-christelijke geestelijke verzorging in de krijgsmacht, een spanning, die zich heeft toegespitst in een openlijk conflict tussen de hoofdlegerpredikant ds. Bos en de legerpredikant ds. Diekerhof, en dat zich onverhoopt zou kunnen uitbreiden tot een conflict tussen kerken, die in de C.I.O.M. samenwerken.

De directe aanleiding tot de spanning en het conflict is geweest het bekende kernwapenrapport van het moderamen van de

synode van de Hervormde Kerk en de behandeling van dit rapport binnen het raam van de militaire geestelijke verzorging.

Ik wil over dit rapport zelf hier niet spreken. Indertijd heb ik dit na zijn verschijning uitvoerig in de Eerste Kamer gedaan. Wel zou ik er op willen wijzen, zoals overigens ook reeds van andere zijde is geschied, dat wellicht spanning zou kunnen zijn of worden voorkomen en althans de situatie duidelijker voor ieder open zou liggen, indien het genoemde moderamen in helderder daglicht zou stellen, hoe de uitspraken van het rapport in concreto voor het heden moeten worden geïnterpreteerd en hoe zij zou willen, dat zij op dit ogenblik binnen onze krijgsmacht functioneren. Wellicht mogen wij daarover nog eens iets vernemen. Het lijkt mij uitermate wenselijk voor een over en weer goed verstaan van deze zo hoogst ernstige zaken, waar ook en vooral de politiek rechtstreeks mee te maken heeft.

Kerk en Overheid

Wel zou ik iets willen zeggen over de vorm waarin en de wijze waarop zich het conflict heeft voorgedaan en naar buiten is getreden, aangezien deze naar mijn mening ergens nauw verband houdt met de organisatie van de geestelijke

verzorging binnen onze krijgsmacht. Of de zaak met wijsheid is behandeld laat ik buiten beschouwing, aangezien ik daarover niet kan oordelen wegens gebrek aan kennis over de interne gang van zaken.

Maar een feit is, dat het conflict is ontstaan, althans naar buiten is getreden als een conflict tussen het „diensthoofd" ds. Bos en zijn ambtelijke „ondergeschikte" ds. Diekerhof.

Bij een zaak als die van de geestelijke verzorging binnen een overheidsapparaat moet er naar twee kanten een duidelijke eigen vrijheid en eigen verantwoordelijkheid bestaan. Aan de kant van de kerken en anderen, die zich met geestelijke verzorging bezig houden, en aan de kant van de overheid, die deze verzorging binnen haar organisatie toelaat.

De tot geestelijke verzorging toegelaten kerken en anderen zullen niet gebonden mogen worden inzake de boodschap, die zij menen ten dienste van de geestelijke verzorging van hen, die aan deze zorg zijn toevertrouwd, te moeten brengen.

Daar staat tegenover dat tevens erkend moet worden de bevoegdheid, en als het erop aankomt, de plicht van de overheid om overeenkomstig haar verantwoordelijkheid te beoordelen in hoeverre en tot hoever een bepaalde vanwege geestelijke ver-
zorgers gebrachte boodschap kan worden toegelaten indien de uitoefening van haar wettige overheidstaak daardoor in gevaar zou worden gebracht.

Het spreekt uiteraard vanzelf, dat beide, kerk en overheid, vanuit hun eigen bevoegdheden en verantwoordelijkheden met grote voorzichtigheid en wijs beleid moeten handelen. Maar indien er bijvoorbeeld vanwege een geestelijke verzorging binnen de krijgsmacht een feitelijke opwekking tot dienstweigering zou uitgaan - en dat is uiteraard nu niet aan de orde - dan zou de overheid uit hoofde van haar verantwoordelijkheid geroepen en verplicht kunnen zijn deze geestelijke verzorgers de toegang tot het leger te ontzeggen.

De eigen vrijheden en verantwoordelijkheden van beide, staat en kerk, zullen in deze zo gewichtige en gevoelige materie, die zowel de geestelijke vrijheid als de goddelijke overheidstaak raakt, in hun eigen waarde moeten worden gelaten door deze in de organisatievorm zo duidelijk mogelijk gescheiden te houden.

Aanleiding tot verwarring

En nu is het mijns inziens het geval, dat in de huidige organisatievorm van de geestelijke verzorging beide, kerk en leger, niet duidelijk uit elkander zijn gehouden, maar ergens zijn vermengd op een wijze, waardoor het huidige conflict zich kan toespitsen als het heeft gedaan, en waardoor zowel ds. Bos als ds. Diekerhof in een vrij onmogelijke positie kwamen te staan.

Nu weet ik wel: Minister De Jong zegt: Ik bemoei mij op geen enkele wijze met de inhoud van de geestelijke verzorging en ik laat dat aan de kerken over. En dat is natuurlijk ook zo.

En ik weet ook wel, dat de hoofdlegerpredikant zijn organisatorische maatregelen niet treft dan in nauwgezet overleg met de commissie voor interkerkelijk overleg. Maar dat is de interne kant van de zaak. Een feit is, dat naar buiten opereert het „diensthoofd" hoofdlegerpredikant, functionerende in het kader van een departement, waarvan de minister het verantwoordelijke hoofd is.

Het zal innerlijk, intem wel goed zitten. Daar twijfel ik niet aan. Maar naar buiten treedt een vermenging op, die op z'n minst aanleiding tot verwarring geeft.

Ik hoop daarom, dat de gebeurtenissen van de laatste tijd aanleiding zullen mogen geven om de organisatievorm van de geestelijke verzorging nader onder de ogen te zien. En dan meen
ik dat wanneer een vorm kan worden gevonden, waarin de zelfstandigheden en verantwoordelijkheden ook organisatorisch duidelijker in hun verscheidenheid naar buiten treden, het financiële punt van bekostiging uit overheidsmiddelen geen struikelblok zal moeten zijn.

Dr. Soumokil

Tenslotte zou ik nog iets willen zeggen over een zaak, waarover ik anders in het openbaar niet zou hebben gesproken. Maar nu daarover van verschillende zijden in de laatste weken in ons land wel in het openbaar is gesproken, en soms op een wijze die het voor degene om wie het gaat wellicht alleen maar moeilijker kan maken, doe ik het nu toch wel. Ik doel

hier op het doodvonnis dat in Indonesië is uitgesproken over dr. Soumokil, de leider van die Ambonezen, die hebben geijverd voor een erkenning van de zelfstandigheid van de Republiek der Zuid- Molukken en die dit streven ook blijkbaar jarenlang gewapenderhand tegen de Republiek Indonesië hebben volgehouden.

Wij kunnen niet treden in een beoordeling van dit vonnis, als liggende buiten onze competentie, en wij mogen dat dan ook niet doen. Wij moeten ervan uitgaan, dat het overeenkomstig de wetgeving en de jurisprudentie van het land, waarin het is geveld, rechtvaardig is. Een motief voor het feit, dat deze zaak ons beroert en bezig houdt, kan dan ook alleen hierin zijn gelegen, dat ons land zich mede verantwoordelijk moet achten voor de houding, welke die Ambonezen uit volle overtuiging en op zuiver- juridisch moeilijk aanvechtbare gronden in hun strijd voor zelfbeschikking hebben aangenomen.

Ik meen, dat in het bijzonder om die reden ons land tegenover hen verplicht is clementie te bepleiten voor hen, die in de door de Ambonezen gevoerde strijd de leiding hebben gehad. Overigens hoop ik, dat de herstelde betrekkingen tussen Nederland en Indonesië ertoe zullen mogen leiden, dat de hier te lande verblijvende Ambonezen in de naaste toekomst in volle vrede naar hun eigen land zullen kunnen en willen terugkeren. Naar de mens gesproken ligt ginds hun taak voor de vervulling van hun christelijke roeping.

Vanwege de verplichtingen welke wij uit het verleden jegens hen hebben, spreekt het overigens vanzelf, dat zij hier kunnen verblijven, zolang zij dit wensen.

Nieuwe mogelijkheden

Wij zullen na de vakantie, die thans eerst in het verschiet ligt, ons werk als partij met kracht moeten voortzetten. De organisatie blijft grote waarde houden. Ieder, die in deze verantwoordelijkheid draagt, zal er voor moeten zorgen, dat zij niet hier en daar indut. Want tenslotte gaat het niet om de organisatie maar om waar te maken, dat wij met de Goddelijke opdracht voor het politieke leven ernst willen maken.

Indien wij dat niet doen is onze organisatie een zouteloze zaak. Voor een christelijke politiek zijn in de wereld van vandaag nieuwe mogelijkheden en kansen geboden, die zo geweldig zijn, dat wij er onder dreigen te bezwijken. Indien wij

als partij een bescheiden bijdrage mogen geven om iets van de mogelijkheden in wereldwijde zin te realiseren, dan is dat op zichzelf een reden om dankbaar te zijn en zal dit ons ons werk met blijdschap moeten doen verrichten.